

Y.A.Fedorenko

PECULIARITIES OF LABOUR MARKET FORMATION IN UKRAINIAN VILLAGE DURING AGRARIAN TRANSFORMATIONS (1991-2012)

Peculiarities of labour market formation in the Ukrainian village during such a historical period as a period of independence are analyzed in the article (1991-2012 ys). Transformation processes that started in Ukraine after the independence was proclaimed influenced greatly upon the reformation of living space in the rural area: change of property form, decrease of infrastructure, hard demographical situation, constant problems in employment sphere that resulted in total unemployment. Even today the situation with employment of rural population has not improved. Many of them work not only beyond their village but even beyond their country's borders. Youth doesn't want to live in the village, they are dreaming of wider opportunities. So the question of labour market formation in the village area is due to the time in domestic historical science and requires deeper complex study. The target of our research is on the basis of complex look on various literature and sources to determine historical items of labour market formation in the Ukrainian village during agrarian transformations. The author researched specific formation of village employment level, its demographic and gender characteristics, studied factors of deterioration of staff potential of agrarian population. Development of "shadow" labor during the studied period was characterized, as well as a detail analysis of the total unemployment problem in the Ukrainian village was conducted and one of its types known as masked unemployment was emphasized on. The research resulted in the following conclusions of the author: labour market formation in the Ukrainian village during agrarian transformations was going on during the sharper socio-economic situation in the country. The following stages of the process should be distinguished: I stage (1991-2004) – sharpening of economic situation, gradual increase of villagers not employed in the agrarian sector, unemployment increase; II stage (2005-2008) positive tendencies of villagers' employment level increase and decrease of the population who lost their jobs; III stage – due to the economic crisis, positive factors of labour market decreased. Hence, to overcome crisis in social and employment sectors in the Ukrainian village, state authorities should, first of all, improve policy called to stabilize labour market in the rural area.

Key words: *Ukrainian village, agrarian transformations, employment sphere, unemployment.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Лисак В.Ф., д.і.н, проф.; Пономарьова І.С., д.і.н., проф.*

УДК 93(477)«199»:327(477)«165/167»(045)

Н. В. Фесенко

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕТЬМАНА ПЕТРА ДОРОШЕНКА У ВИСВІТЛЕННІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ

Аналізуються погляди сучасних українських істориків щодо зовнішньополітичної діяльності гетьмана Петра Дорошенка. Оцінки гетьмана розглядаються у зв'язку із становленням новітньої української історіографії. Висвітлюються концепції вчених щодо постаті Петра Дорошенка у працях істориків 90-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: *історіографія, історичні дослідження, гетьман, зовнішня політика.*

Українська історична наука в усі періоди свого розвитку приділяла достатню увагу висвітленню питань політики і особи видатного фігуранта української історії гетьмана Правобережної України Петра Дорошенка. І козацькі літописці, і засновники професійної історичної науки XIX століття, і історики діаспори, і певною мірою радянські науковці відчували інтерес до цієї непересічної особистості. Історики вивчали політичну діяльність гетьмана, трактуючи і оцінюючи її згідно з власними уподобаннями, а нерідко з пануючою в суспільстві ідеологією.

Але не буде перебільшенням визнати, що тільки після здобуття Україною незалежності вивчення політики і постаті Петра Дорошенка здійнялося на належну висоту. Українська історична наука нарешті серйозно зайнялася аналізом розвитку і становлення козацької державності, а Петро Дорошенко відігравав у цьому процесі зовсім не останню роль. Тому у 90-ті роки XX-го та у перше десятиріччя XXI століття в українській історіографії з'явилася значна кількість наукових праць, які у новому порівняно з попереднім періодом форматі, у значно кращій якості, на великому джерельному підґрунті висвітлювали та інтерпретували постать і діяльність цього видатного українського гетьмана. Це праці таких дослідників, як В.Смолій, В.Степанков, Т.Чухліб, О.Апанович, В.Борисенко, М.Бушин, О.Галенко, В.Горобець, О.Гуржій, С.Заремба, П.Кардаш, С.Кот, В.Карнацевич, В.Коваль, В.Кравченко, В.Кривошея, М.Крикун, Л.Мельник, Ю.Мицик, М.Слабошпицький, О.Сокирко, Ю.Сорока, О.Струкевич, Б.Сушинський, Ф.Туранли, І.Шавор, В.Шевчук, М.Шекір, Н.Яковенко та інші. Сучасна українська історична наука у питанні висвітлення політики та особи Петра Дорошенка вже пройшла у своєму розвитку певний шлях, і це дає змогу проаналізувати її етапи та вирізнити закономірності.

Вказана проблема вже знайшла деякою мірою своє висвітлення у сучасній українській історіографії. Так, В.Матях у монографії «Український цивілізаційний процес раннього нового часу в наукових проектах Інституту історії України НАН України», аналізуючи сучасні дослідження співробітників Інституту історії України, дещо торкалася означеного питання, вказуючи, що у XXI столітті створюються праці, присвячені Петру Дорошенкові [5, с. 98]. Також дослідниця відзначила, що на шпальтах українського історичного журналу відтворено яскраві соціально-політичні портрети українських гетьманів, назвавши у числі інших портрет Петра Дорошенка (за авторством В.Смолія та В.Степанкова) [5, с. 159].

2004 року з'явилася ґрунтовна стаття В.Степанкова «Постать Петра Дорошенка у висвітленні істориків», у якій дослідник зробив аналіз поглядів та оцінок постаті і діяльності гетьмана в українській, російській, радянській, польській історіографії. Мабуть, вперше був зроблений огляд і сучасної української історіографії, у якому дослідник підкреслював велику значущість праць українських істориків 90-х років XX – початку XXI століття задля розвінчання здебільшого негативного образу Петра Дорошенка, який склався у радянській історіографії, формування нових, об'єктивних оцінок, глибокого вивчення внутрішньої та зовнішньої політики гетьмана [20].

2011 рік ознаменувався виходом фундаментальної праці В.Смолія і В.Степанкова «Петро Дорошенко. Політичний портрет», яка стала своєрідним підсумком праці, яку зробили українські науковці з вивчення постаті і діяльності Петра Дорошенка [14]. Також було зроблено ґрунтовний аналіз історіографії, у тому числі й сучасної української, показана її відмінність від попередніх етапів, висвітлені її основні напрямки, завдання, концепції [14, с. 34 – 38]. Вчені високо оцінили доробок сучасної української історіографії, наголосивши, що українським історикам вдалося суттєво висвітлити нові аспекти діяльності Петра Дорошенка, які майже не розглядалися у

попередніх періодах. Це сталося, на думку дослідників, тому, що були віднайдені нові, невідомі раніше джерела [14, с. 38-39]. Також за надбання сучасної історіографії дослідники рахували те, що «українським історикам ... вдалося переосмислити сутність політики українського володаря щодо Росії» [14, с. 37].

Необхідно зазначити, що у сучасній українській історіографії найбільшу зацікавленість викликає зовнішньополітична діяльність гетьмана. Це й не дивно, якщо взяти до уваги надзвичайну значущість його зовнішньої політики для державотворчих процесів ранньомодерної України.

На думку автора, шлях української історіографії незалежної України у справі вивчення діяльності Петра Дорошенка можна поділити на три періоди:

- перша половина 90-х років ХХ століття, коли дослідники шукають нові шляхи, відбувається подолання радянської заангажованої концепції, відродження концепцій істориків другої половини ХІХ століття та діаспори, політика Петра Дорошенка починає характеризуватися, як державницька, починаються пошуки нової концепції Визвольної війни;

- друга половина 90-х років ХХ століття, коли з'являється нова концепція Визвольної війни, яка характеризується як Української революції, у протіканні котрої діяльність Петра Дорошенка відігравала важливу роль, продовжуються дослідження постаті гетьмана, як борця за українську державність;

- початок ХХІ століття і до сьогодні, коли кваліфіковано розробляються та вивчаються окремі аспекти життя, діяльності, зокрема-зовнішньої політики Петра Дорошенка, а не просто загальні праці, виходить фундаментальна праця В.Смолія і В.Степанкова «Петро Дорошенко. Політичний портрет», у якій узагальнено практично весь доробок української історіографії з зазначеної проблематики.

Автор вважає, що перша половина 90-х років ХХ століття є дуже важливим для української історіографії періодом, тому що саме тоді одна історіографічна епоха змінилася іншою, а також значущим для об'єктивного розгляду постаті Петра Дорошенка, тому що саме тоді були закладені підвалини для його подальшого наукового висвітлення. Саме тому стаття буде присвячена аналізу основних новітніх тенденцій висвітлення зовнішньополітичної діяльності гетьмана українськими науковцями з 1990 року по 1995. Метою статті є огляд сучасної історичної думки щодо зовнішньополітичної діяльності Петра Дорошенка, періодизація, аналіз основних підходів сучасних українських істориків у висвітленні зовнішньої політики П.Дорошенка.

Отже, початок 90-х років ХХ століття був для української історіографії дуже важливим переломним моментом. Так було і у справі вивчення зовнішньої політики Петра Дорошенка. Радянські науковці майже одностайно оголошували його політику «протурецькою», ворожою українському народові, але з початком незалежних досліджень українських істориків такий підхід мав бути подоланий і з успіхом долався.

Процес новітніх досліджень починався з статей провідних українських вчених, які прагнули заповнити вакуум, що утворився у вітчизняній науці щодо вивчення періоду існування української козацької держави. Цією тематиці була присвячена стаття В.Смолія, яка з'явилася 1991 року в «Українському історичному журналі» [12]. Характеризуючи основні етапи формування козацької держави у ХVІІ – ХVІІІ століттях, дослідник торкнувся у названому контексті і питання щодо гетьманства Петра Дорошенка. У загальних рисах була висвітлена його зовнішня політика у турецькому напрямку, але історик по-новому характеризував особистість правобережного гетьмана, назвавши його людиною складною, неоднозначною, а також

трагічною, відзначивши, що гетьман широким чином любив Україну, бажав їй добра, прагнув до об'єднання, але діяв непослідовно [12, с. 14].

Вже докладніше постать і політика Петра Дорошенка висвітлювалася в статті В.Степанкова «Боротьба України і Польщі проти експансії Османської імперії у 1672 – 1676 рр.», яка була опублікована в збірнику наукових праць у 1991 році [18]. Хоча стаття в цілому присвячена аналізу воєнних дій протиборчих сторін, дослідник у зв'язку з цим торкнувся і політики Петра Дорошенка, яку хоча й назвав «протурецькою», але загалом відзначив «безпідставність обвинувачень гетьмана у зраді українського народу» [18, с. 114]. Історик наголосив на трагічності становища Петра Дорошенка, у якому він опинився у пошуках союзників, і кінець кінцем попав у залежність від Порти.

Відносини уряду Петра Дорошенка з Польщею В.Степанков розглядав як такі, що «характеризувалися особливою складністю» [18, с. 114], і саме й підштовхнули його до договору з Туреччиною. Зриваючи переговори з Петром Дорошенком, польський уряд, на думку дослідника, сам вів до загострення ситуації, тому що саме воєнні дії польської сторони на Правобережжі восени 1671 року він вважав приводом для нападу Туреччини [18, с. 115]. Дослідник не наголошував, чи якимось чином вплинула на це рішення васальна залежність Петра Дорошенка.

У зносинах гетьмана з Росією історик вбачав широкі готовності його визнати над собою зверхність царя за умови збереження соборності України і козацьких вольностей, одночасно показуючи небажання царського уряду це робити [18, с. 114]. Дослідник намагався об'єктивно висвітлити позицію Росії щодо тих суперечливих подій на Правобережній Україні, звільнившись від ідеологічних кліше попереднього історіографічного етапу. Тому, оцінюючи дії російського уряду і армії на Правобережжі у 1674 році, він вважав, що за трагічні наслідки спустошення Брацлавщини й Уманщини турецькою армією велику відповідальність несе царський уряд. «Адже, взявши у підданство Правобережну Україну, він, таким чином, пішов на конфлікт з Портою, не маючи ні наміру, ні сил вести з нею боротьбу» [18, с. 123].

Не знімав провини за це дослідник і з зовнішньої політики Петра Дорошенка, додержуючись принципу об'єктивності; вважав, що її негативна роль виявилася у тому, що була зірвана можливість для Речі Посполитої виставити проти Туреччини сильне польсько-козацьке військо, як у 1621 році [18, с. 125].

Загалом, у цій статті В.Степанков вимальював основні, схематичні напрями зовнішньої політики Петра Дорошенка, маючи перед собою зовсім іншу мету. Але значення статті полягає у тому, що після 40-річного панування заідеологізованої концепції у висвітленні політики Петра Дорошенка була започаткована об'єктивна канва досліджень цього питання; тим самим з'явилася мотивація для подальшої роботи істориків.

У наступній статті «Програма державного будівництва гетьмана України Петра Дорошенка», яка також надрукована у 1991 році у збірнику матеріалів республіканських історичних читань, В.Степанков продовжив і розширив напрями своїх досліджень [21]. Так, на початку він слушно зауважив, що на той момент цілий комплекс питань, пов'язаних з утворенням Української козацької держави просто випав із поля зору вітчизняної медієвістики. Це стосується і характеристики на терені державного будівництва Петра Дорошенка, якого історик назвав «одним з найвизначніших політичних діячів» [21, с. 27], підкресливши, що на даний момент відсутні спеціальні дослідження його діяльності, внаслідок чого «існує багато неясного, суперечливого, й упередженого в характеристиці його державної діяльності» [21, с. 27].

У названій статті дослідник торкнувся багатьох питань діяльності гетьмана: його життя до гетьманства, політичних уподобань, формування поглядів, спроби об'єднання козацької України, зовнішньої політики у її основних напрямках – польському, турецькому, російському. Зокрема, історик торкнувся змісту міжнародних договорів Петра Дорошенка з Польщею, Росією та Туреччиною, наголосивши, що в цих переговорах «він, як у свій час Б. Хмельницький, чітко сформував права українського уряду на спадщину Київської Русі-України в її етнографічних межах» [21, с. 31].

Характеризуючи зовнішньополітичну діяльність гетьмана, В.Степанков зробив надзвичайно важливий висновок, який у подальшому став одним з краеугольних каменів історіографічної концепції зовнішньої політики Петра Дорошенка: його гетьманство проходило у вкрай несприятливій для досягнення незалежності України міжнародній ситуації, коли на українських землях зіткнулися інтереси Росії, Речі Посполитої, Туреччини, Криму. Вплив цієї несприятливої ситуації гетьман постійно відчував і завжди вимушений був із ним рахуватися, тому до своєї мети він мав йти, тільки використовуючи суперечності між цими державами [21, с. 30]. Виходячи з даного положення, сучасні українські історики характеризували й характеризують зовнішню політику Петра Дорошенка.

1992 року провідні українські історики В.Смолій і В.Степанков запропонували переглянути усталену концепцію Національно-визвольної війни [17]. Приймаючи за основу, що метою війни було не возз'єднання козацької України з Московською державою, а боротьба за власний суверенітет, вчені значно розширили її хронологічні рамки, і запропонували за нижню рахувати 1676 рік-час зречення Петром Дорошенком гетьманських клейнодів [17, с. 33]. Таким чином, події його гетьманства набули нового змісту. Дослідники запропонували нову періодизацію Визвольної війни, рахуючи третім, заключним періодом 1667-1676 роки, тобто час, коли Петро Дорошенко вів відчайдушну боротьбу за українську державність [17, с. 34-36]. З цього моменту почала формуватися нова концепція Визвольної війни, у якій важливе місце посідала діяльність Петра Дорошенка, зокрема його зовнішня політика, спрямована на ствердження українського суверенітету.

У праці «Україна козацька» В.Борисенко і С.Заремба серед викладення подій козацької історії приділили місце розгляду і гетьманства Петра Дорошенка [3]. Лейтмотивом його зовнішньої політики дослідники вважали те, що він «все життя безуспішно шукав надійного союзника» [3, с. 119], висвітлюючи відносини з Росією і Польщею як «війну на два фронти» [3, с. 123].

При висвітленні питання щодо зовнішньої політики гетьмана вчені приділили увагу аналізу його зв'язків зі Степаном Разіним у 1667 – 1668 роках як альтернативі впливу московського царя на Лівобережжі з метою підризу цього впливу, але, «виробити спільний план виступу проти царських військ Дорошенку і Разіну не вдалось» [3, с. 122].

Щодо аналізу турецької політики Петра Дорошенка дослідники погоджувалися з усталеною думкою щодо про те, що шукати союзу з Портою гетьмана примушували важкі обставини [3, с. 125]. Але, аналізуючи перебіг Корсунської ради 1669 року, вони намагалися з'ясувати-про що було прийняте козаками рішення-перехід під протекторат Туреччини, чи якійсь військовий союз. В.Борисенко і С.Заремба схилилися до останнього, наголошуючи, що взагалі більшість козаків була рішуче проти [3, с. 125].

Підсумком зовнішньої політики Петра Дорошенка, на думку вчених, було те, що «народ не зрозумів його хитань від одного союзника до другого» [3, с. 126]. Не відкидаючи слушності такої думки, необхідно зауважити, що у даній праці політика правобережного гетьмана не завжди синхронізувалася з його державницькою позицією.

Своєрідним результатом досліджень, що велися в українській історичній науці на початку 90-х років у напрямку висвітлення діяльності Петра Дорошенка, стала публікація декількох статей у формі історичних портретів цього гетьмана. Історики вже характеризували цього діяча, звільнившись від минулих ідеологічних кліше, як видатного борця за українську державність, а не турецького запроданця. Це дослідження В.Смоля [8], В. Степанкова [19], О.Апанович [2], П.Кардаша, С.Кота [4], М.Слабошпицького [7].

Українські історики узагальнили знання, накопичені щодо постаті, політики, місця в історії правобережного гетьмана. В.Смоля, В.Степанков, О.Апанович на основі широкої джерельної бази, своїх попередніх студій, значення яких вже відмічалось, і надбань інших авторів, здійснили масштабний аналіз всього, сповненого «глибокого драматизму й трагічності життя гетьмана» [19, с. 285].

Вказані праці вирізняються тим, що вони є узагальнюючими, тобто дослідники намагалися охопити практично весь спектр питань, пов'язаних з діяльністю гетьмана, з часу його походження до складання гетьманських клейнодів і життя на засланні у Московщині. Стосовно висвітлення зовнішньої політики Петра Дорошенка, дослідники також аналізували усі її напрями: польський, татарсько-турецький, московський, бранденбурзький, характеризуючи важливіші міжнародні договори-Андрусівський, Бучацький тощо.

В.Смоля показував правобережного гетьмана у царині зовнішньополітичної діяльності як справжнього політика, що мав значний дипломатичний хист. На думку вченого, це виявлялося в його вмілому балансуванні між могутніми суб'єктами української зовнішньої політики – Польщею, Кримом, Росією, Туреччиною. Але історик не вважав це безпринципністю. «Навпаки, у взаєминах з ... сусідами він дотримувався послідовної й принципової лінії, спрямованої на відновлення територіальної цілісності Української держави» [8].

Українська історична наука у першій половині 90-х років мала піддати переосмисленню турецький напрямок зовнішньої політики Петра Дорошенка. Це було вельми важливе завдання, тому що у такому разі переосмислювалося його місце і значення в українській історії. Ми переконалися, що дослідники, які піддавали аналізу діяльність правобережного гетьмана, обов'язково віддавали належне цьому питанню. Присвятив йому увагу також В.Смоля, зауваживши, що на докорінну зміну своєї орієнтації той зважився, переконавшись, що ні Москва, ні Варшава не зацікавлені у існуванні об'єднаної України, причому, за словами історика, і «Стамбул навіть не збирався до кінця задовольнити умови, які б могли стати основою рівноправних взаємин України і Туреччини» [8]. Дослідивши україно-турецькі взаємини доби Петра Дорошенка, історик зробив важливий висновок: джерела свідчать, що гетьман зовсім не вважав відносини з Портою основою своєї зовнішньої політики [8], тим самим підкресливши її вимушеність, а не якусь вигоду, що іноді закидали йому історики ХІХ сторіччя чи радянської доби.

О.Апанович звернула увагу на драматизм долі Петра Дорошенка. Дослідниці належить відомий вислів: «Найтрагічніший гетьман України», який став заголовком статті про нього [2]. Детально проаналізувавши Андрусівський договір, О.Апанович назвала його катастрофою, страшним і підступним ударом для України. За її словами, «наслідки цього удару український народ відчував не одне століття» [2]. Дослідниця вбачала прямий зв'язок між цим договором і майбутньою трагедією гетьмана, тому що для нього тепер «пріоритетним ставав союз із Туреччиною» [2]. У цьому і полягав драматизм ситуації, тому що, як висловлювалася О.Апанович, «здійснювалася колись висловлена Дорошенком погроза, що він подвигне на Польщу самий Ахерон, тобто

пекло. Однак це пекло насамперед упало на український народ, заради звільнення якого від чужоземного панування і надання йому незалежності й самостійності закликав Дорошенко турок в Україну. Така парадоксальна ситуація й була найбільшою трагедією правобережного гетьмана Петра Дорошенка» [2]. Таким чином, на початку 90-х років дослідниця переосмислила свою колишню концепцію щодо цих подій, яка знаходила відображення у її праці «Запорізька Січ у боротьбі проти турецько-татарської агресії у 50-70-х рр.» 1961 року видання [1].

Визначною подією в українській історіографії стала лублікація книги «Володарі гетьманської булави», де у формі історичних портретів віддзеркалилася історія козаччини і козацької держави. Автором нарисів про Петра Дорошенка є В.Степанков [19].

Історик зробив стислий огляд історіографії щодо питання висвітлення постаті Петра Дорошенка, зазначивши, що увага істориків до того часу була «незмірно меншою, ніж цього заслуговує його постать» [19, с. 286]. Також він звернув увагу на те, що оцінки діяльності гетьмана у працях дослідників були різко полярні, протиставивши у цьому істориків другої половини XIX століття та радянських науковців, які, на його думку, «практично відмовилися від дослідження політичної історії козацької України другої половини XVII століття» [19, с. 286]. У статті В.Степанков зробив акцент на висвітленні політичної діяльності Петра Дорошенка в контексті загальноукраїнського історичного процесу і розвитку міжнародних відносин у Східній і Південно-Східній Європі [19, с. 286]. Автор висвітлював зовнішню політику гетьмана у тісному зв'язку з тією надзвичайно складною ситуацією, у якій знаходилася козацька держава у 60 – 70-ті роки XVII століття, детально аналізуючи усі її напрями.

Відносини з Польщею роздвигався як такі, коли Петро Дорошенко усіма силами намагався обмежити вплив її на козацькі землі, а Польща цього не допускала [19, с. 298]. У такому ключі й проходила боротьба. Дослідник відмічав послідовність гетьмана у справі оборони козацьких прав перед урядом Речі Посполитої під час Острозької комісії (аналізуючи програму Петра Дорошенка, надіслану ним на цю комісію, історик робив висновок, що це була програма розбудови незалежної держави під його управлінням [19, с. 307 – 308]; звертав увагу на те, що навіть під час свого політичного упадку наприкінці гетьманства продовжував висувати вимоги замирення з Польщею лише за умови збереження широких козацьких прав [19, с. 311,312].

З Московською державою відносини висвітлювалися так, як у двох сторін, що стояли на принципово різних позиціях і не бажали їх зрікатися навіть заради порозуміння. Так, російська сторона вимагала розірвання відносин з Кримом, а Петро Дорошенко – з'єднання під владою царя Лівобережної України з ним самим на чолі [19,303].

Стосунки з Кримом висвітлював на початку гетьманства як «дружні» [19, с. 298], на які Петро Дорошенко покладав великі надії у справі об'єднання Правобережжя і Лівобережжя, а також включення до складу козацької республіки етнічних західноукраїнських земель [19, с. 301]. Але у той же час оцінював їх об'єктивно, звертаючи увагу, що, наприклад, на Лівобережжі татари «не бажали вести воєнні дії, а займалися грабунками та захопленням населення в ясир» [19, с. 299]. Дослідник підкреслював військовий характер залежності правобережного гетьмана від татарської допомоги.

В.Степанков присвятив багато уваги відносинам з Туреччиною. Поділяючи думку В.Смоля, О.Апанович, історик підкреслював вимушений характер протурецької політики Петра Дорошенка, із-за несприятливої політики Польщі та Росії. Також у

статті він поставив важливе запитання: «На яких умовах уряд Петра Дорошенка погоджувався на протекторат Туреччини?» [19, с. 306]. Відповідь на нього могла б пролити світло на сутність політики, світогляду, мотивів гетьмана. Щоб зробити це, історик, аналізуючи текст «договорних статей» 1669 року, висловив міркування, що у союзі з Туреччиною Петро Дорошенко шукав можливості «реалізувати Богданову програму державного будівництва-включити до складу національної держави всі етнічноукраїнські землі...Політичний задум Дорошенка передбачав велику автономію для України...» [19, с. 306]. Далі В. Степанков згодний з висновком О. Апанович: «Питання іншого характеру, що... турецький уряд далеко не всі статті задовольнив, а ті що схвалив, часто порушував. Але це вже не вина українського гетьмана, а трагедія його, як політичного і державного діяча...» [19, с. 306].

Таким чином, не буде перебільшенням сказати, що названі статті заповнили велику лакуну у справі дослідження зовнішньої політики Петра Дорошенка. Вона висвітлюється як патріотична, спрямована на збереження територіальної цілісності України, а правобережний гетьман як політичний діяч, який вів дипломатичну гру у важких зовнішньополітичних умовах заради розвитку української державності. Його помилки, звернення до сумнівних союзників пояснюється вже не бажанням знайти для себе вигоду, а розкриваються як історична драма, навіть трагедія видатної особистості, що опинилася у тяжких обставинах.

Наступні студії В.Смоля і В.Степанкова були присвячені вивченню традицій козацької державності на Правобережжі [10; 11; 15]. Зрозуміло, що розгляд діяльності і зовнішньої політики одного з найвидатніших учасників державотворчого процесу на Правобережній Україні козацького періоду зайняв у цьому важливе місце.

Таким чином, дослідження діяльності і зовнішньої політики Петра Дорошенка продовжилися у тісному зв'язку з вивченням державотворчих процесів на Правобережній Україні.

У праці історика Л.Мельника на основі детального розгляду джерел відтворений визвольний рух в Україні у XVII ст., показані складні процеси утвердження української державності [6]. Крізь призму цих процесів автор розглядав зовнішню політику Петра Дорошенка, поділяючи у їх оцінці погляди сучасних йому провідних українських істориків.

Аналізуючи дипломатичне тло зовнішньої політики правобережного гетьмана, дослідник звернув увагу на майже одночасне (у 1669 і 1670 роках) підписання трьох доленосних для Гетьманщини угод: Корсунської (Петро Дорошенко щодо протекторату Туреччини), Глухівської (Дем'ян Многогрішний з Московською державою) та Острозької (переговори польського уряду велися спочатку з Петром Дорошенком, але заключив угоду Михайло Ханенко) [6, с. 143]. Це дало йому можливість порівняти їх і зробити висновки, що «на 1670 рік в Україні в цілому існували два підходи до вирішення питання про майбутнє Гетьманщини. Перший підхід має чітко державницький характер. Його яскравим представником був гетьман П. Дорошенко... Цей підхід характеризувався бажанням української старшини будувати незалежну українську державу...» [6, с. 45]. Отже, на думку дослідника, саме цим підходом визначалися рішення зовнішньополітичної діяльності правобережного гетьмана.

1995 року вийшла праця В.Шевчука «Козацька держава», у якій автор прослідкував становлення, розвиток, загибель Української козацької держави, процес становлення самосвідомості нашого народу [22]. Не дивно, що у цій справі належне місце було віддане розгляду дипломатичної та військової діяльності Петра Дорошенка.

У здійсненні своєї зовнішньої політики цей гетьман, за словами дослідника, знаходився у «вогняному кільці» [22, с. 112].

Як і всі праці української історіографії першої половини 90-х років ХХ століття щодо Петра Дорошенка, назване дослідження є узагальнюючим, зовнішня політика гетьмана висвітлюється як боротьба за вихід з «вогняного кільця» заради незалежності чи хоча б широкої автономії держави. Але відмінністю є те, що В.Шевчук, висвітлюючи взаємовідносини з Росією, Кримом, Туреччиною, достатньо детально зупинився на розгляді умов т. зв. Острозької комісії, та на намаганнях правобережного гетьмана досягти порозуміння з Польщею. Цей дипломатичний акт брало до уваги достатнє коло істориків, які досліджували зовнішню політику Петра Дорошенка, намагаючись надати відповідь на запитання: чи щиро гетьман намагався відтворити Гадяцький трактат у відносинах з Польщею на переговорах в Острозі, досягши тим самим своєї мети – широкої автономії, чи використовував переговори у якості дипломатичної гри. В.Шевчук, відповідаючи на це питання, звертав увагу на ті широкі можливості, які надавала Україні домовленість в Острозі, якщо б вона була укладена на умовах Петра Дорошенка, а також гадав, що то був один з останніх «варіантів», які гетьман випробовував для замирення з Польщею [22, с. 114]. Взагалі, дослідник вважав, що невдача з Острозькою комісією являлася для України змарнованою можливістю, як і Гадяцький трактат, який на ній намагалися відновити дорошенкові посланці [6, с. 114], і саме це штовхнуло Петра Дорошенка до Туреччини [6, с. 119].

Перша половина 90-х років ХХ століття стала переломним етапом для формування нової концепції висвітлення діяльності гетьмана Петра Дорошенка. Стара радянська концепція потребувала перегляду, і українські історики багато зробили для того, щоби нарешті об'єктивно почати зображувати його політику. Праці створювалися в основному узагальнюючі, тобто такі, які показували весь життєвий шлях гетьмана – тільки з патріотичних позицій. Велика увага приділялася вивченню питань зовнішньої політики Петра Дорошенка. особливо дослідників хвилювало питання щодо сутності взаємовідносин гетьмана з Туреччиною. Українські дослідники одноставно зробили висновок щодо вимушеності союзу гетьмана з Портою, який у вирі складних відносин з Польщею і Росією вже не вбачав іншого шляху для збереження української державності, що являлося метою і основою його зовнішньої політики.

Дослідження українських науковців початку 90-х років привели до розуміння необхідності перегляду концепції Визвольної війни. Провідні сучасні історики В.Смолій та В.Степанков значно розширили хронологічні рамки цієї події, наголосивши, що висвітлювати її потрібно як справжню Українську революцію. Їх новітня концепція включила хронологічно все гетьманство Петра Дорошенка; тим самим дослідники підкреслили неабияку важливість його зовнішньої політики для боротьби за збереження української державності.

Дослідження українських істориків першої половини 90-х років заклали необхідні підвалини подальшого об'єктивного висвітлення постаті і діяльності Петра Дорошенка, намітили основні шляхи вивчення зовнішньої політики цього видатного гетьмана. Надалі потрібно проаналізувати історіографію зазначеної проблеми, яка сформувалася на початку ХХІ ст.

Список використаної літератури

1. Апанович О. Запорізька Січ у боротьбі проти турецько-татарської агресії у 50-70-х рр / О. М. Апанович – К. : Видавництво АН Української ССР, 1961 – 299 с.
2. Апанович О. Найтрагічніший гетьман України / О. М. Апанович // Гетьмани України та кошові отамани Запорозької Січі. – К. : Либідь, 1993. – С. 97-133.

3. Борисенко В. Україна козацька / В. Борисенко, С. Заремба. – К. : Центр пам'яткознавства АН України і Укр. тов-ва охорони пам'яток іст. та культ., 1993. – 203с.
4. Кардаш П. Гетьман Петро Дорошенко / П. Кардаш, С. Кот // Слава українського козацтва. – Україна-Київ – Австралія-Мельбурн : Фортуна, 1991. – С. 159-161.
5. Матях В. Український цивілізаційний процес раннього нового часу в наукових проектах Інституту історії України НАН України / В. Матях – К. : Інститут історії України НАН України, 2001. – 184 с.
6. Мельник Л. Боротьба за українську державність (XVII ст.) / Л. Г. Мельник. – К. : Освіта, 1995. – 192 с.
7. Слабошпицький М. Гетьман, онук гетьмана / М. Слабошпицький // З голосу нашої Клію : (події і люди української історії). – К.: Довіра, 1993. – С. 169-172.
8. Смолій В. Петро Дорошенко / В. Смолій // Історія України в особах : IX-XVIII ст. / В. Замлинський, І. Войцехівська, В. Галаган та ін. – К. : Україна, 1993 – С. 318-327.
9. Смолій В. Правобережна Україна після П. Дорошенка: традиції козацької державності / В. Смолій // Українська козацька держава : витоки та шляхи історичного розвитку (матеріали Других Всеукраїнських історичних читань). — Черкаси, 1992. – С. 1-2
10. Смолій В. Правобережжя другої половини XVII – початку XVIII ст. : провінція Речі Посполитої, чи частина самостійної держави? / В. А. Смолій // Польсько-українські студії «Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість»: матер. міжнар. наук. конф. м. Кам'янець-Подільський (29-31 травня 1992 р.) – К. : Либідь, 1993. – Вип.1. - С. 113-125.
11. Смолій В. Традиції державності на Правобережній Україні (друга половина XVII – початок XVIII ст.) / В. Смолій // Середньовічна Україна: зб. наук. праць / ред. В. Смолій. – К., 1994 – Вип. 1. - С. 109-123.
12. Смолій В. Українська козацька держава / В. Смолій // Український історичний журнал – 1991. - №4. – С. 5-19.
13. Смолій В. Гетьман Петро Дорошенко / В. Смолій, В. Степанков // Український історичний журнал. – 1992. - №7-8. – С. 84-102.
14. Смолій В. Петро Дорошенко. Політичний портрет / В. Смолій, В. Степанков. – К. : Темпора, 2011. – 632 с.
15. Смолій В. Правобережна Україна у другій половині XVII – XVIII ст. : проблеми державотворення / В. Смолій, В. Степанков. – К., 1993.
17. Смолій В. У пошуках нової концепції історії Визвольної війни українського народу XVII ст. / В. Смолій, В. Степанков. – К. : Академія наук України, Інститут історії України, Інститут української археографії, 1992. – 38 с.
18. Степанков В. Боротьба України і Польщі проти експансії Османської імперії у 1672 – 1676 рр. / В. Степанков // Україна і Польща в період феодалізму: зб. наук. пр. / редкол. : В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1991. – С. 112-128.
19. Степанков В. Петро Дорошенко / В. Степанков // Володарі гетьманської булави: історичні портрети / авт. передм. В. Смолій. – К. : Варта, 1994. – С. 285- 316.
20. Степанков В. Постать Петра Дорошенка у висвітленні істориків / В. Степанков // «Істину встановлює суд історії»: зб. на пошану Федора Павловича Шевченка / відпов. ред. В.Смолій; редкол.: Г.Боряк, І.Бутич, В.Даниленко. – К. : Інститут історії України НАН України, 2004. – Т.2: Наукові студії. - С. 418-448.
21. Степанков В. Програма державного будівництва гетьмана України Петра Дорошенка // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку :

(матеріали республіканських історичних читань). – К.: Інститут історії України АН України, 1991. – С. 27-34.

22. Шевчук В. Козацька держава / В. Шевчук. – К. : Абрис, 1995. – 392 с.; іл.
Стаття надійшла до редакції 04.05.2014 р.

N. Fesenko

**FOREIGN POLICY ACTIVITY OF HETMAN PETRO DOROSHENKO IN
COVERAGE OF MODERN UKRAINIAN HISTORIANS**

The article analyses viewpoints of modern Ukrainian historians concerning foreign policy activity of Hetman Petro Doroshenko. It examines Hetman's evaluations in view of contemporary Ukrainian historiography formation. It presents researchers' concepts with regard to Petro Doroshenko figure in the works of historians of 1990ies.

The first half of 1990ies was a critical stage for conceptualization of Hetman Petro Doroshenko activity coverage. The old Soviet conception required revision and Ukrainian historians contributed greatly to the unbiased coverage of his policy. The works written were mostly resumptive, they showed all his life course patriotically. Great attention was paid to studying Petro Doroshenko's foreign policy issues. The subject matter of interrelations between Hetman and Turkey was of great concern. The Ukrainian researchers unanimously drew a conclusion as to constraint of his alliance with Porta considering the fact that in the whirl of complicated relations with Poland and Russia he didn't see any other path to maintain Ukrainian statehood which was the object and the basis of his foreign policy.

The researches of Ukrainian scientists of the early 1990ies resulted in understanding necessity of Liberation war conception revision. The leading present-day scientists V. Smoliy and V. Stepankov extended the time frames of this event and stated that it should be covered as the true Ukrainian revolution. Their up-to-date conception chronologically included all the period of Petro Doroshenko's Hetmanship. Thereby they emphasized great importance of his foreign policy for the struggle for maintaining Ukrainian statehood.

Studies of Ukrainian historians of the early 1990ies laid the basis necessary for further unbiased coverage of the figure and activity of Petro Doroshenko as well as charted the main course of examination of the outstanding Hetman's foreign policy. Hereafter it's essential to analyze the historiography of the given issue stated in the beginning of the XXI century.

Key words: *historiography, historical research, Hetman, foreign policy.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Романцова Н.І., к.і.н., доц.; Тарасов С.В., к.і.н., доц.*